

The Roots of Suffering and Illness in Children and Spiritual Care and Prevention Strategies from the Perspective of Quranic Verses and Medical Sciences

Abbas Ali Vashiyan^{1,2} , Roya Mahdavi³ , Zahra Seyedinia⁴

1- Quran and Hadith Department, Faculty of Quran and Hadith, International University of Al-Mustafa, Qom, Iran.

2- Technology Development Department, Faculty of Medicine, Qom University of Medical Sciences, Qom, Iran.

3- Department of Hadith Sciences and Education, Faculty of Hadith Sciences and Education, University of the Quran and Hadith, Tehran, Iran.

4- Department of Theology and Islamic Studies, Payam-e Noor University, Urmia, Iran.

*Correspondence should be addressed to Ms Roya mahdavi; Email: r-mahdavi@alumnus.tums.ac.ir

Article Info

Received: Oct 31, 2023

Received in revised form:

Jan 10, 2024

Accepted: Mar 5, 2024

Available Online: Mar 21, 2025

Keywords:

Child

Disease

Root finding

Islamic sciences

Prevention strategies

Spiritual care

Verses

Abstract

Background and Objective: The affliction of children with various diseases and the resulting pain and suffering is one of the issues that families and children face. Given the limited information available about the causes of illnesses in children and considering the high prevalence of diseases in children and their threatening nature, it is very important to assess the factors that cause illness in children and introduce prevention and spiritual care strategies. This study aims to examine the causes of suffering and illness in children and to introduce spiritual care strategies from the perspective of the Holy Quran and medical science.

Methods: This descriptive-analytical study was conducted by reviewing Islamic sources such as the Holy Quran, the narrations of the Ahl al-Bayt (peace be upon them), electronic databases like Jame' al-Tafasir and Jame' al-Ahadith, as well as searching for scientific articles in databases like SID, Magiran, IranDoc, and ScienceDirect using keywords such as child, prevention strategies, disease, devil, and spiritual care over the past 10 years.

Results: Based on the findings obtained from the verses of the Holy Quran and the narrations of the Ahl al-Bayt (peace be upon them), causing harm and illness to humans from childhood is one of the goals pursued by the devil; because childhood is the best time for learning and investing spiritually, psychologically, and physically in all areas of progress and elevation. Additionally, besides factors such as prenatal disorders, chromosomal disorders, birth injuries, pregnancy abnormalities, and immune deficiencies, the devil is also recognized as a cause of suffering and illness in children.

Conclusion: The findings indicate that the devil, as one of humanity's ancient enemies, is a factor in creating pain, suffering, and illness in children. Prevention and spiritual care strategies during the pre-pregnancy period, such as praying, performing prayers, and giving alms; during pregnancy, such as consuming halal and healthy food; and after the birth of the child, such as performing prayers on time, praying, giving alms, and reading Quranic stories play a significant role in the embryonic stages, giving birth to a healthy child, and promoting health, treatment, and recovery in children.

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.44525>

Please cite this article as: Vashiyan AA, Mahdavi R, Seyedinia Z. The Roots of Suffering and Illness in Children and Spiritual Care and Prevention Strategies from the Perspective of Quranic Verses and Medical Sciences. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(1):134-152. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.44525>

Summary

Background and Objective

The Almighty God, in the verses of the Holy Quran and in the words of the Infallibles (peace

be upon them), introduces health as a blessing and one of the blessings of God the Almighty towards His servants (1). According to the verses of the Holy Quran, the foundation of human creation is health and well-being, and God created humans in perfect health; as stated in verse 4 of Surah Al-Tin: "Indeed, We created man in the best stature" (2). However, sometimes humans lose their health and become afflicted with illness and suffering. In this regard, more attention is given to children, who are physically vulnerable. Childhood is one of the fundamental stages of human life that can be accompanied by various harms. The incidence of physical illnesses and the difficult and prolonged treatment process, along with physical problems, exposes the sick child and their family to high levels of psychological and social stress and requires adaptation in various aspects of life (4); because children, due to their specific conditions of physical and spiritual growth, impatience, and inexperience in facing life's difficulties, as well as fear and anxiety regarding the treatment system, are more affected by illness (5).

The Holy Quran attributes some illnesses to the devil. For example, in verse 41 of Surah Sad, Prophet Jacob considers the devil to be the cause of the misfortunes that befell him: "And remember our servant Jacob when he called to his Lord that indeed, Satan has touched me with hardship and torment." Since the Holy Quran has always been a guide and mentor for humans in all matters of life, the issue of illness and health is not an exception in this respect. Therefore, acting upon the recommendations of the Holy Quran and the narrations of the Infallibles (peace be upon them) regarding the preservation of health is of great importance. Thus, it is crucial to focus on physical and spiritual health from the time of conception and even before that, as well as during childhood and adolescence. It is hoped that future generations will achieve higher levels of physical and spiritual health.

The aim of this study was to examine the causes of illness and the resulting suffering and to introduce prevention and spiritual care strategies for maintaining children's health. Based on the results obtained from the examination of Islamic sources, the prevention and spiritual care strategies for children during the pre-pregnancy period, during pregnancy, and after the birth of the

child can significantly impact the birth of a healthy child and the maintenance of children's health.

Methods

This is a descriptive-analytical study that explores Islamic sources, including the Quran, narrations from the Ahl al-Bayt (peace be upon them), electronic resources like Jami al-tafsir and Jami' al-Ahadith, in addition to conducting searches for scholarly articles on databases like SID, Magiran, IranDoc, and ScienceDirect. The investigation focuses on keywords related to child, prevention strategies, disease, devil, and spiritual care, covering the last decade.

Results

According to the findings of this study, the roots and causes of illness were categorized into four groups, and then prevention and spiritual care strategies for maintaining children's health were presented. Based on the verses of the Holy Quran, the roots and causes of illness can be summarized as follows: the Creator, humans, nature, and the supernatural (jinn and angels).

Given the importance of the physical and spiritual health of children and the birth of healthy and righteous children, which is the wish of every parent, the issue of preventing and treating illness in children is significant. On the other hand, the incidence of illness in children is on the rise; therefore, it is essential to introduce and implement spiritual care strategies based on the verses of the Holy Quran and the narrations of the Infallibles (peace be upon them) during the embryonic period, when giving birth to and raising healthy children, as well as to preventing and treating illnesses in children. According to the verses and narrations, spiritual care and prevention strategies can be categorized into three periods: pre-pregnancy, pregnancy, and after the child's birth. Some of these spiritual care and prevention strategies for children include:

- 1. Spiritual care skills before conception:** including invoking the name of God during conception, praying, performing prayers, being close to the Quran, giving alms, relying on God, and not determining the gender of the child, as well as proper nutrition and avoiding sins.
- 2. Spiritual care skills during the embryonic and childhood period:** Spiritual care skills during the embryonic and childhood period include dedicating the fetus to God, consuming halal and healthy food, and choosing a good name.
- 3. Spiritual care skills after the birth of the**

child: include feeding the newborn, performing the Aqiqah for the newborn, preventing the evil eye, and reciting the Adhan and Iqamah in the newborn's ear.

4. Spiritual care skills for sick children: include performing prayers on time and praying, giving alms, telling Quranic stories, drinking blessed water, maintaining dietary hygiene, and being cheerful and joyful.

Conclusion

This study, by examining the causes of suffering and illness in children and introducing prevention and spiritual care strategies based on Islamic teachings, aims to preserve children's health, prevent illnesses and assist in treatment in children. This research, citing the verses of the Holy Quran and the narrations of the Infallibles (peace be upon them), clarifies that the devil causes afflictions, problems, and illnesses in humans and children, and that the Almighty God considers worship and servitude, as well as the implementation of divine commands, to be the way of salvation for humanity. Consequently, by following divine commands and with the help of spiritual care, one can give birth to a healthy child, provide a useful and righteous child to society, reduce the likelihood of satanic contamination, and save humanity from the traps of the devil's malice and enmity. This research addresses the causes of suffering and illness in children and introduces spiritual care strategies based on the teachings of religion of Islam to preserve children's health and prevent and assist in the treatment of illnesses in children.

Acknowledgements

We would like to thank all the people who helped the researchers in conducting this study. Some of the contents of this article are taken from *tebbe ruhani* website.

Funding

The authors of the article received no financial support in this research.

Conflict of interest

The authors of the article reported no conflict of interests in this study.

Authors' contribution

Research advisor: First author; Corresponding author: Second author; Writing all parts of the article: Third author; and research and development of ideas: Fourth author.

معرفة أسباب الألم والمرض لدى الأطفال وطرق الوقاية منها والعناية الروحية بالطفل من منظور القرآن وعلم الطب

عباس علي واشيان^١، رؤيا مهدوي^٢، زهراء سيدي نيا^٣، ID

١- قسم علوم القرآن والحديث، جامعة علوم القرآن والحديث، جامعة المصطفى العالمية، قم، إيران.

٢- قسم تطوير التكنولوجيا، كلية الطب، جامعة قم للعلوم الطبية، قم، إيران.

٣- قسم علم الحديث والمعارف الإسلامية، كلية علم الحديث والمعارف الإسلامية، جامعة القرآن والحديث، طهران، إيران.

٤- قسم الإلهيات والعلوم الإسلامية، جامعة بيان نور، اورمية، إيران.

* المراسلات الموجهة إلى سيدة رؤيا مهدوي؛ البريد الإلكتروني: r-mahdavi@alumnus.tums.ac.ir

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: تعرض الأطفال إلى الأمراض ومعاناتهم من حالات الألم والإرهاق الناتج عن المشاكل الصحية يجعل عوائل هؤلاء الأطفال في حالة قلق مستمر. وبما أنّ المعلومات اللازمة والضرورية حول أسباب تعرض الأطفال للأمراض شحيحة جداً، فإنّ تقييم الأسباب المؤدية لتعرض الأطفال للمرض ومعرفة طرق مواجهة هذه الأمراض والوقاية منها والعناية الروحية لها أهمية بالغة. لهذا تسعى هذه الدراسة لرصد أسباب الإرهاق والمرض لدى الأطفال وتقديم طرق ناجعة للعناية الروحية من منظور القرآن الكريم وعلم الطب.

منهجية البحث: المنهج الذي اعتمدت عليه الدراسة هو المنهج الوصفي-التحليلي الذي اعتمد على دراسة المصادر الإسلامية كالقرآن، و روايات أهل البيت (ع)، ومواقع الكترونية مثل جامع التفاسير، وجامع الأحاديث، والبحث في المقالات العلمية في المواقع الألكترونية مثل اس آي دي، ومجيران، وإيران داك و ساينس دايركت أو كلمات مفتاحية مثل الطفل، وطرق الوقاية، والأمراض، والشيطان، والعناية الروحية في السنوات العشر الأخيرة.

المعطيات: تقول معطيات البحث الحاصلة من آيات القرآن وروايات أهل البيت (ع)، أن الإضرار بالمرضى وإصابة الإنسان بالمرض منذ الطفولة من أهم أهداف الشيطان؛ لأن مرحلة الطفولة هي المرحلة المثالية لتعليم الإنسان وتهديته، والإستثمار النفسي-الروحي والجسدي في جميع مجالات التقدم والإرتقاء بالنفس. وفضلاً عن العوامل الأخرى مثل التشوهات ما قبل الولادة، والتشوهات الكروموسومية، وصددمات الولادة، والإختلال في مرحلة الحمل ونقص المناعة، هناك عامل حاسم وهو الشيطان الذي يعد من أهم أسباب المرض والإرهاق في الأطفال.

الاستنتاج: تؤكد النتائج التي حصل عليها البحث أنّ الشيطان بوصفه أحد ألد أعداء الإنسان، هو العامل الأساس في الألم والإرهاق والمرض لدى الأطفال؛ وأنّ طرق الوقاية والعناية الروحية أثناء الحمل هو اللجوء إلى الدعاء، والصلاة، والتصدق طوال فترة الحمل والتغذية السليمة والطعام الحلال قبل الولادة وبعدها، وإقامة الصلاة قبل ميلاد الطفل وبعده والدعاء، والتصدق، وقراءة القصص القرآنية لها آثار كبيرة في مرحلة ما قبل الولادة، وإنجاب طفل صالح وسليم من الأمراض. كل هذه العوامل تؤثر بشكل كبير على علاج الطفل، وتحسين حالاته النفسية والجسدية.

معلومات المادة

الوصول: ١٥ ربيع الثاني ١٤٤٥

وصول النص النهائي: ٢٧ جمادى الثاني ١٤٤٥

القبول: ٢٤ شعبان ١٤٤٦

النشر الإلكتروني: ٢٠ رمضان ١٤٤٦

الكلمات الرئيسية:

الآيات

المرض

طرق الوقاية

معرفة الأسباب

العلوم الإسلامية

الطفل

العناية الروحية

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Vashiyani AA, Mahdavi R, Seyedinia Z. The Roots of Suffering and Illness in Children and Spiritual Care and Prevention Strategies from the Perspective of Quranic Verses and Medical Sciences. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(1):134-152. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.44525>

علت‌شناسی رنج و بیماری در کودکان و راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی کودک از منظر آیات قرآن و علوم پزشکی

عباس‌علی واشیان^۱، رؤیا مهدوی^۳، زهرا سیدی‌نیا^۴

۱- گروه قرآن و حدیث، دانشکده قرآن و حدیث، دانشگاه بین‌المللی جامعه المصطفی (ص) العالمیه، قم، ایران.

۲- گروه توسعه فناوری، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی قم، قم، ایران.

۳- گروه علوم و معارف حدیث، دانشکده علوم و معارف حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، تهران، ایران.

۴- گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور، ارومیه، ایران.

* مکاتبات خطاب به خانم رؤیا مهدوی؛ رایانامه: r-mahdavi@alumnus.tums.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۹ آبان ۱۴۰۳

دریافت متن نهایی: ۲۰ دی ۱۴۰۳

پذیرش: ۱۵ اسفند ۱۴۰۳

نشر الکترونیکی: ۱ فروردین ۱۴۰۴

واژگان کلیدی:

آیات

بیماری

راهکارهای پیشگیری

علت‌شناسی

علوم اسلامی

کودک

مراقبت معنوی

چکیده

سابقه و هدف: ابتلای کودکان به انواع بیماری‌ها و درد و رنج حاصل از آن یکی از مشکلاتی است که خانواده‌ها و کودکان را درگیر خود کرده است. از آنجایی که اطلاعات موجود درباره علل بیماری در کودکان ناچیز است و همچنین، با توجه به شیوع بالای بیماری در کودکان و ماهیت تهدیدکننده آن، ارزیابی عوامل ایجادکننده بیماری در کودکان و معرفی راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی اهمیت بسیاری پیدا می‌کند. مطالعه حاضر با هدف بررسی علل رنج و بیماری در کودکان و معرفی راهکارهای مراقبت معنوی از منظر آیات قرآن کریم و علوم پزشکی انجام شده است.

روش کار: مطالعه حاضر توصیفی - تحلیلی است که با بررسی منابع اسلامی مانند قرآن کریم، روایات اهل بیت (ع)، بانک‌های الکترونیکی نظیر جامع‌التفسیر و جامع‌الاحادیث و همچنین جست‌وجوی مقالات علمی در پایگاه‌های اطلاعاتی اس‌آی‌دی، مگیران، ایران‌داک و ساینس دایرکت با کلیدواژه‌های کودک، راهکارهای پیشگیری، بیماری، شیطان و مراقبت معنوی طی ۱۰ سال اخیر انجام شده است.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده از آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع)، آسیب‌رساندن و بیمار ساختن انسان از دوران کودکی یکی از اهدافی است که شیطان دنبال می‌کند؛ زیرا سنین کودکی بهترین زمان برای یادگیری و سرمایه‌گذاری روحی - روانی و جسمی در تمام زمینه‌های پیشرفت و تعالی است. همچنین، علاوه بر عواملی مانند اختلالات پیش از تولد، اختلالات کروموزومی، صدمات زایمانی، ناهنجاری‌های بارداری و نقص ایمنی، شیطان نیز از علل رنج و بیماری در کودکان شناخته می‌شود.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان می‌دهد که شیطان به‌عنوان یکی از دشمنان دیرینه انسان، عامل ایجاد درد و رنج و بیماری در کودکان است که راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی در دوران پیش از بارداری مانند دعا کردن، نماز خواندن، پرداخت صدقه؛ در طول بارداری مانند تغذیه حلال و سالم و پس از تولد فرزند مانند نماز اول وقت و دعا، صدقه‌دادن و خواندن قصه‌های قرآنی نقش بسزایی در طی مراحل جنینی؛ به دنیا آوردن فرزندی سالم؛ و ایجاد سلامتی، درمان و بهبودی کودکان ایفا می‌کند.

استناد مقاله به این صورت است:

Vashiyani AA, Mahdavi R, Seyedinia Z. The Roots of Suffering and Illness in Children and Spiritual Care and Prevention Strategies from the Perspective of Quranic Verses and Medical Sciences. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(1):134-152. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i1.44525>

مقدمه

این موارد در علم پزشکی از دلایل بیماری و مرگ و میر در کودکان به شمار می‌آید.

قرآن کریم در برخی از آیات بیماری‌ها را به شیطان نسبت داده است. برای نمونه در آیه ۴۱ سوره صاد حضرت ایوب شیطان را علت ناگواری‌هایی می‌داند که به آن حضرت رسیده است؛ «وَإِذْ كُنَّا نَبِيًّا لِّأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِهٖ نَصَبٍ وَعَذَابٍ»؛ «و یاد کن بنده ما ایوب را هنگامی که پروردگارش را ندا داد که شیطان به من رنج و عذاب رساند» (۲). تقریباً غالب مفسران «نصب» را به معنی بیماری جسمانی دانسته‌اند که به قول برخی از آنان به استناد بعضی از روایات در اثر مباشرت مستقیم شیطان و از طریق دمیدن در جسم (در منافذ سر یا زیر دو پای حضرت ایوب (ع) او را بیمار ساخت (۷). از آنجایی که قرآن کریم همواره هدایتگر و راهنمای انسان‌ها در تمام مسائل و امور مختلف زندگی بوده است و مسئله بیماری و سلامتی هم از این قانده مستثنا نیست، عمل به توصیه‌های قرآن کریم و روایات معصومین (ع) در جهت حفظ سلامتی حائز اهمیت است.

مطالعات مختلف در حوزه تکامل کودکان نشان‌دهنده این است که تأثیر مسائل اعتقادی و دینی بر انسان و شکل گرفتن شخصیت انسان از ماه‌ها و سال‌های اول زندگی و حتی از زندگی در داخل رحم مادر شروع می‌شود؛ همان‌طور که پیامبر گرامی (ص) اسلام می‌فرماید تربیت فرزندان خود را از زمانی که داخل رحم هستند از طریق تغذیه جسمی و روحی مادر شروع کنید.

این پژوهش به بررسی علل و شناخت رنج و بیماری از منظر قرآن کریم و روایات پرداخته است که در کمتر پژوهشی به آن توجه شده است. همچنین جای راهکارهای مراقبت معنوی در جهت سلامت کودکان در نظام سلامت چه در داخل چه در خارج از کشور خالی است؛ زیرا در کشورهای غربی به موضوع معنویت در حفظ سلامت کودکان کمتر توجه می‌شود و حتی مسئله درمان بیماری‌ها در اعتقادات و عمل به باورهای مذهبی گنجانده نمی‌شود. از این‌رو، با توجه به اهمیت موضوع سلامتی کودکان، تمرکز بر سلامت جسمی و روحی از زمان انعقاد نطفه و حتی پیش از آن و در دوران کودکی و نوجوانی اهمیت دارد.

روش کار

پژوهش حاضر مطالعه‌ای توصیفی - تحلیلی است که از طریق بررسی مروری منابع اسلامی مانند قرآن کریم، تفاسیر قرآن و روایات اهل بیت (ع)، همچنین بانک‌های اطلاعاتی الکترونیک نظیر جامع‌التفاسیر، جامع‌الاحادیث و پایگاه‌های اطلاعاتی اس‌آی‌دی، مگیران، ایران‌داک و ساینس دایرکت و با

خداوند متعال در آیات قرآن کریم و در کلام معصومین (ع) سلامتی را نعمت و از جمله حسنات خداوند متعال بر بندگانش معرفی نموده است^۱ (۱). بنا بر آیات قرآن کریم، اساس آفرینش انسان سلامت و صحت است و خداوند انسان را در کمال سلامت آفریده است؛ همان‌طور که در آیه ۴ سوره تین می‌فرماید: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ»؛ «مسلماً ما انسان را در بهترین شکل و نظام آفریدیم» (۲). تقویم به معنای چیزی به صورت مناسب در آوردن، نظام معتدل و کیفیت شایسته است و گستردگی مفهوم آن اشاره به این دارد که خداوند انسان را هم از نظر جسمی هم از نظر روحی و عقلی از هر نظر موزون و شایسته آفریده است (۳). اما با این حال، گاهی انسان سلامتی خود را از دست می‌دهد و گرفتار بیماری و رنج می‌شود. بیماری چیزی است که هر انسانی در زندگی فردی و اجتماعی خود آن را تجربه می‌کند و تأثیراتی عمیق و ژرف بر فرد و جسم و جان او دارد. در این میان، به کودکان که از نظر جسمی آسیب‌پذیر هستند بیشتر توجه می‌شود. دوران کودکی یکی از مراحل بنیادین زندگی انسان است که می‌تواند با آسیب‌های متنوعی همراه باشد. ابتلا به بیماری‌های جسمی و فرایند درمانی سخت و طولانی در کنار مشکلات جسمی، کودک بیمار و خانواده وی را در معرض استرس و آسیب‌های روانی - اجتماعی بالایی قرار می‌دهد و مستلزم سازگاری در ابعاد مختلف زندگی است (۴)؛ زیرا کودکان به سبب شرایط ویژه رشد جسمی و روحی، کم‌طاقتی و کم‌تجربگی در مواجهه با سختی‌های زندگی و ترس و دلهره نسبت به نظام درمانی، تأثیرپذیری بیشتری از بیماری دارند (۵). یکی از ابعاد غم‌انگیز آن زمانی است که بیماری منجر به مرگ کودک می‌شود. در سال ۲۰۱۷ بیش از شش میلیون کودک و نوجوان جان خود را از دست داده‌اند که حدود ۶۸٪ از علت آن بیماری‌های قابل پیشگیری دوران کودکی بوده است. بر اساس مطالعات انجام‌شده مهم‌ترین علل مرگ غیرطبیعی در کودکان یک تا ۵۹ ماهه، حوادث و سوانح، بیماری‌های تنفسی و گوارشی بوده است. تقریباً ۶۸٪ از مرگ‌های زیر پنج سال به علت اختلالات مشخص با منشأ دوران قبل از تولد مانند صدمات زایمانی، اختلالات مربوط به طول بارداری و رشد جنین بوده است. ناهنجاری مادرزادی (۱۲٪) و ذات‌الریه (پنومونی)^۱ (۵٪) به ترتیب رتبه دوم و سوم را به خود اختصاص داده است (۶) که

(۱) ص ۲۷

^۲ Pneumonia

شر، بلا و ذلت شده‌ایم (۳). علامه طباطبایی (ره) هم در تفسیر المیزان یکی از نمونه‌های سیئات را بیماری معرفی می‌کند (۹).

۳-۱- طبیعت

طبیعت بر سلامت جسم و روان انسان تأثیرات زیادی دارد. بر اساس نظام علت و معلول که بر عالم و جهان هستی حاکم است، چنانچه کسی برای رویارویی با حوادث طبیعی و غیرطبیعی همچون بیماری زمینه‌های لازم را فراهم نکند، آسیب‌پذیر و دستخوش حوادث و بیماری می‌شود (منشأشناسی). این حوادث می‌تواند شامل بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله و بیماری‌های واگیردار مانند وبا شود (۱۰). قرآن کریم در بسیاری از آیات، انسان‌ها را به مطالعه طبیعت و عناصر آن فراخوانده است. همچنین بسیاری از سوره‌های قرآن کریم به نام یکی از عناصر طبیعت خوانده می‌شود؛ مانند سوره بقره، رعد، نحل، نور، عنکبوت، نجم، فجر، شمس، حدید، لیل، قمر، تین و ناس. خداوند متان سرنوشت بشر را به گونه‌ای رقم زده است که در دامان طبیعت رشد کند و به آن نیازمند باشد. طبیعت به صورتی خلق شده است که در خدمت انسان باشد و نیازهای او را برطرف کند.

با در نظر گرفتن این نکته که به حکم قرآن کریم در آیات ۲۲ سوره جاثیه و ۴۹ سوره قمر همه چیز در جهان آفرینش بر پایه نظم و عدالت استوار است و هر چیزی به اندازه لازم آفریده شده است (۲)، این نتیجه به دست می‌آید که نابسامانی‌های موجود در طبیعت و آلودگی‌های زیست‌محیطی ناشی از بهره‌وری نادرست از طبیعت و منابع آن است. فعالیت‌های انسان برای رسیدن به رفاه و توسعه اقتصادی و اجتماعی خود موجب تخریب محیط زیست شده است. این تخریب آنچنان در وضعیت آب و هوای کره زمین دگرگونی ایجاد کرده که سلامتی و حیات او و موجودات دیگر زنده را به خطر انداخته است. شرایط به وجود آمده به حدی وخیم است که امروزه از آن با عنوان بحران محیط زیست یاد می‌شود. برای رهایی از این بحران باید به اصول اخلاقی و متون دینی اسلام مراجعه شود؛ زیرا مبنای پیدایش بحران زیست‌محیطی کنونی، بحران اخلاق در میان انسان‌ها است. بر اساس دین مبین اسلام، خداوند انسان را از رفتارهایی که منجر به فساد و تخریب در محیط زیست شود برحذر داشته و بارها در آیات متعدد از قرآن کریم نظیر آیه ۵۶ سوره اعراف، انسان را از ایجاد فساد در روی زمین نهی کرده است (۲). درست است که خداوند طبیعت را مقهور انسان آفریده و انسان را جانشین خود در زمین قرار داده است؛ اما به معنای این نیست که او آزاد باشد تا هر گونه که مایل است رفتار کند. انسان در برابر

کلیدواژه‌های کودک، راهکارهای پیشگیری، بیماری، شیطان و مراقبت معنوی از سال ۲۰۱۰ انجام شده است. در این مطالعه با تکیه بر آیات قرآن کریم ابتدا به علل ایجادکننده بیماری در کودکان از منظر قرآن کریم، احادیث و علوم پرداخته شد؛ سپس راهکارهای مراقبت معنوی جهت پیشگیری و درمان بیماری در کودکان پیش از تولد تا بعد از تولد، طبق آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) به صورت دسته‌بندی شده و گردآوری شده ارائه شد.

یافته‌ها

با توجه به اینکه هدف مطالعه حاضر بررسی علل بیماری و رنج حاصل از آن و معرفی راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی در جهت حفظ سلامت کودکان بود، بر اساس نتایج حاصل از بررسی منابع اسلامی، راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی از کودکان در طول دوره پیش از بارداری و پیش از انعقاد نطفه، دوره بارداری و بعد از تولد کودک می‌تواند تأثیر بسزایی در به دنیا آوردن فرزندی سالم و حفظ سلامت کودکان داشته باشد. بر اساس یافته‌های حاصل از این مطالعه، ریشه و علل بیماری در چهار دسته تقسیم‌بندی و سپس راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی در جهت حفظ سلامت کودکان ارائه شد.

۱- بررسی علل، شیوع و ابتلا به بیماری‌ها

با توجه به آیات قرآن کریم، ریشه و علل بروز و شیوع بیماری‌ها و ابتلا به بیماری می‌تواند شامل موارد ذیل باشد:

۱-۱- خالق

قرآن کریم علت پیدایش همه چیز را به خدا نسبت می‌دهد: «قُلْ كُلُّ مَن مِّنْ عِندِ اللَّهِ»؛ «بگو همه چیز از نزد خداست» (سوره نساء، آیه ۷۸) (۲). بنابراین هر حادثه و معلولی در عالم رخ می‌دهد به اذن و اراده خداوند متعال است. یکی از این حوادث بیماری است. خداوند وقتی بنده‌ای را دوست بدارد، او را با سختی‌ها و مشکلات که بیماری هم یکی از آنها است، مواجه می‌سازد (۸).

۱-۲- انسان

انسان گاهی اوقات با اعمال و انتخاب خویش زمینه ورود بیماری را به بدن مهیا می‌کند. خداوند متعال در قرآن کریم یکی از علل بروز گناهان و بیماری را خود انسان معرفی می‌کند: «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ سَبْتَةٍ فَمِنْ نَفْسِكُمْ»؛ «و هر چه از بدی به تو می‌رسد، پس از خود توست» (سوره نساء، آیه ۷۹) (۲). در تفسیر این آیه از قرآن کریم چنین آمده است که آنچه خیر و عزت و نعمت است به فضل و احسان الهی است و آنچه شر و بلا و ذلت است، مستند به ما و اعمال ما است؛ زیرا ما بنا به ذات و عمل خودمان مستحق

در این سن انسان بیمار شود، در ظاهر نمی‌تواند آن‌طور که بایسته است، ترقی کند؛ زیرا در این دوره می‌توان بنای یک زندگی سالم و سعادت‌مند را پی‌ریزی و از بروز بسیاری از مشکلات در آینده جلوگیری کرد (۱۵).

در آیه ۶۴ سوره اسراء آمده است: «وَاسْتَفْرِزْ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكِهِمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدْتَهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا»؛ [برو] و هر که را توانستی با آواز خود تحریک کن و به لغزش افکن و با جمله لشکر سوار و پیاده‌ات بر آنها بتاز و در اموال و اولاد هم با ایشان شریک شو و به آنها وعده (های دروغ و فریبنده) بده و (ای بندگان بدانید که) وعده شیطان چیزی جز غرور و فریب نخواهد بود» (۲). سرمایه‌گذاری شیطان روی کودکان از لحظه انعقاد نطفه و در همان سنین اولیه تولد شروع می‌شود و به وجود آوردن نسلی فاسد و منحرف از موارد شریک‌شدن شیطان است^۳ (۳) که از یک دیدگاه و با توجه به آیات قرآن و روایات معصومان (ع) دخالت شیطان در هر مرحله از حیات کودک مشروط به تحقق یافتن شروط یا پیش‌شرط‌های مهمی است و اگر این شرایط برای شیطان فراهم نشود، نمی‌تواند به راحتی کودک را به رنج و بیماری دچار سازد. یکی از مهم‌ترین این شرط‌ها اشتباه‌های رفتاری و اخلاقی پدر و مادر است؛ زیرا اعمال، گفتار و روحیات پدر و مادر در دوران پیش از تولد فرزندشان در آینده کودکان تأثیر بسزایی دارد (۱۶) و به‌طور طبیعی زمینه‌های میل و آسیب‌زدن شیطان به نسل انسان را فراهم می‌کند. گناه اثر وضعی دارد که خواه ناخواه تأثیر خود را می‌گذارد. از این‌رو چنانچه والدین رفتار و اخلاق شایسته‌ای داشته باشند، بخت به دنیا آمدن کودکی سالم هم از لحاظ جسمی هم روحی - روانی بیشتر خواهد بود. پیامبر اسلام (ص) فرمود: «وَالشَّقِيءُ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَ السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ»^۴ (۱۷)؛ «بدبخت کسی است که در رحم مادر گرفتار شقاوت می‌گردد و خوشبخت کسی است که در شکم مادر سعادت یافته است».

بر اساس آیات قرآن کریم در داستان حضرت موسی (ع) و حضرت خضر (ع)، به نظر می‌رسد شیطان بیشتر به کودکانی آسیب می‌زند که دارای توانایی‌ها و استعداد‌های ذاتی، بالقوه یا بالفطره [هر چند کوچک] و مثبت باشند. البته در اینجا منظور از استعداد‌های بالقوه مثبت، استعداد هنری، ورزشی یا ضریب هوشی بالا در ریاضی و این قبیل امور نیست، بلکه منظور از استعداد‌های مثبتی است که انسان بخواهد آنها را در راه خدا،

خداوند و تمامی آفرینش مسئول است. او باید در برابر اراده الهی تسلیم باشد و با صلح و صفا در کنار طبیعت زندگی کند. به عبارت دیگر، انسانی که جانشین خداوند در زمین است باید همواره در راه حفظ و سلامت طبیعت بکوشد. از سوی دیگر، عواملی که در طبیعت وجود دارد اعم از عناصر طبیعت، میکروب‌ها و عوامل بیماری‌زا یا دستکاری‌هایی که در طبیعت می‌شود مثل محصولات دست‌ورزی‌شده ژنتیکی (ترازیخته) می‌تواند عامل بیماری باشد^۱ (۱۱).

۴-۱- فراطبیعت (جنیان و فرشتگان)

بر اساس آیات متعدد از قرآن کریم مانند آیات ۱۶۸ و ۱۶۹ سوره بقره و آیه ۴۱ سوره صاد هدف اصلی شیطان گمراهی و بدبختی انسان و ایجاد انواع بیماری‌های فکری، روحی و روانی (۲) و جسمی است (۲)؛ آن‌طور که در آیه ۴۱ سوره صاد می‌خوانیم: «وَادْكُرْ عَبْدًا نَّائِبًا إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَيُّ مَسْنِي الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَدَابٍ»؛ «و یاد کن بنده ما ایوب را هنگامی که پروردگارش را ندا داد که شیطان به من رنج و غذایی رساند» (۲). بیماری و فقر حضرت ایوب (ع) توسط شیطان نمونه‌ای از این آزار و اذیت‌هایی است که شیاطین بر انسان‌ها تحمیل می‌کنند و با صبر و توکل به خدا می‌توان بر آنها غلبه یافت. از این‌رو، باید این احتمال را پذیرفت که گاهی جنیان انسان‌ها را آزار و اذیت می‌کنند و حتی بیماری‌های روحی به جهت این آزار در انسان‌ها ظاهر شود. اگر انسان‌ها درگیر بیماری و درد و رنج باشند، دیگر فرصت عبادت‌کردن یا فکرکردن به خداوند متعال و زیبایی‌ها را در ظاهر نخواهند داشت. درواقع، ابلیس می‌خواهد با این کار انسان را به خود و مشکلاتش مشغول سازد تا ذهن و فکر او از اعمال خیر و صواب باز بماند (۱۲). همان‌طور که حضرت علی (ع) در دعای خویش می‌فرماید: «اللهم انی اعوذ بک... من سقم تشغلی و من صحه تلهمني» (۱۳)؛ «خدایا؛ به تو پناه می‌برم از بیماری‌ای که به خویش مشغولم دارد و از تندرستی‌ای که به بازی سرگرم سازد»^۲ (۱۴). بنابراین، نقش شیطان در بیمار ساختن انسان‌ها به‌ویژه کودکان انکارناپذیر است؛ بنابراین، با توجه به آیاتی که اثبات‌کننده نقش شیطان در بیمار کردن انسان است از جمله آیه ۴۱ سوره صاد، شاید بتوان گفت: «بیمار ساختن انسان از سن کودکی یکی از اهدافی است که شیطان آن را دنبال می‌کند». سنین کودکی به دلیل پاک‌بودن و مستعد بودن دل و ذهن آدمی می‌تواند بهترین زمان برای یادگیری و سرمایه‌گذاری روحی و جسمی در تمام زمینه‌های پیشرفت و تعالی معنوی باشد و اگر

^۱ ج ۲، ص ۱۳۸

^۲ ص ۱۲۴

^۳ ص ۴۹۱

است. از سوی دیگر، میزان ابتلا به بیماری در کودکان رو به افزایش است؛ در نتیجه معرفی و به کار بستن راهکارهای مراقبت معنوی بر اساس آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) طی دوران جنینی، به دنیا آوردن و پرورش کودکانی سالم همچنین پیشگیری و درمان بیماری‌ها در کودکان ضرورت پیدا می‌کند.

۲- مهارت‌های مراقبت معنوی در پیشگیری از بیماری کودکان

زمان و چگونگی آمیزش در نیک و بد سرنوشت فرزند بسیار مؤثر است و از اینکه خداوند در آیه ۲۲۳ سوره بقره در پی آزاد گذاشتن مردان در نحوه آمیزش به آنان می‌گوید «اثر نیکی برای خود پیش فرستید» (۲)، به دست می‌آید که انسان در آمیزش باید روشی را برگزیند که فرجام نیکی داشته باشد^۲ (۲۰). از سوی دیگر، اطلاق کشتزار بر زنان، این نکته را بیان می‌کند که مرد نیز مانند کشاورز باید آداب و شرایطی را مراعات کند تا محصولی خوب (فرزند صالح) به دست آید^۳ (۲۱). بعضی از این آداب و راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی کودک را می‌توان در سه دوره پیش از بارداری، دوران بارداری و بعد از تولد کودک تقسیم‌بندی نمود.

۱-۲- مهارت‌های مراقبت معنوی پیش از آمیزش

همیشه پیشگیری بهتر از درمان است. اگر بخواهیم نطفه کودک سالم و از لحاظ جسمی و معنوی موفق تشکیل گردد و دوران جنینی خوبی را طی کند و سالم به دنیا بیاید، باید پیش از بارداری به فکر این موضوع بود. بهترین زمان برای پیشگیری از خطرات احتمالی و به دنیا آمدن کودک آسیب‌پذیر یا بیمار، پیش از بارداری است. باید به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که بتوان تا حد امکان راه‌های نفوذ و تسلط شیطان را به کودک خود بست که از جمله آن مهارت‌ها موارد ذیل است:

مهارت اول: بردن نام خدا به هنگام آمیزش

در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است که راوی از ایشان درباره چگونگی انعقاد نطفه سؤال می‌کنند. راوی پرسید: چه باید کرد که این اتفاق نیفتد؟ حضرت فرمود: «هرگاه بخواهی آمیزش کنی بگو: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ اللَّهُمَّ إِنَّ قَضَيْتَ مِنِّي فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ خَلِيفَةً فَلَا تُجْعَلْ لِلشَّيْطَانِ فِيهِ شِرْكَاً وَ لَا نَصِيباً وَ لَا حَظّاً وَ اجْعَلْهُ مُؤْمِناً مُخْلِصاً مُصَفًّى مِنَ الشَّيْطَانِ وَ رَجُوهُ جَلَّ ثَنَاؤُكَ»^۴ (۲۲). با نام خدا آغاز کنید و دعا بخوانید؛ و از خداوند تقاضا کنید تا شیاطین را از شما دور نماید و فرزندان صالحی را

دین و هدایت بشر به کار گیرد و شیطان از این امر واهمه دارد. برای نمونه در داستان حضرت موسی (ع)، ایشان از همان کودکی به دلیل قابلیت و توانایی‌هایی که داشتند خداوند متعال ایشان را برای مقام رسالت برگزید تا محبوب و کلیم خداوند متعال باشد اما دشمنی فرعون با خداوند متعال با ادعای خدایی کردن و دشمنی با حضرت موسی (ع) منجر به این شد که اطفال پسر بنی اسرائیل را بکشد تا حضرت موسی (ع) رسالت خود را انجام ندهد (۱۸). طبق آیات ۶۰ تا ۶۴ سوره کهف در قرآن کریم (۲)، حضرت موسی (ع) که نوجوانی بیش نبودند قرار بود با حضرت خضر (ع) ملاقات کنند تا علوم باطنی و تکوینی را بیاموزند. چنین همراهی‌ای باید بین این دو پیامبر روی می‌داد تا خداوند متعال حضرت موسی (ع) را به وسیله حضرت خضر (ع) از حکمت‌های برخی امور غیبی و حقایق مخفی عالم مطلع کند^۱ (۱۹). در آیه ۳۹ سوره طه آمده است که حضرت موسی (ع) از جمله پیامبرانی بود که فرعون اقدام به قتل و کشتن ایشان و نوزادان پسر و جدا کردن آنان از مادرشان کرد؛ اما خداوند متعال با صندوقچه چوبی و انداختن در رود نیل، حضرت موسی (ع) را از مرگ و کشته شدن در کودکی نجات داد. در قرآن کریم در آیه ۳۹ سوره طه آمده است: «أَنْ أَقْدِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَقْدِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَ عَدُوٌّ لَهُ وَ الْفَيْتُ عَلَيْكَ حَبَّةٌ مِنِّي وَ لِيُصْنَعَ عَلَيَّ عَنِّي»؛ «کودک خود را در صندوقی گذار و به دریا افکن و باید که امواج دریا کودک را به ساحل رساند تا دشمن من و آن طفل (یعنی فرعون) از دریا طفل را برگیرد و من به لطف خود از تو بر دل‌ها (ی دشمن و دوست) محبت افکنم (تا تو را دوست بدارند) و تا تربیت و پرورشت زیر نظر من انجام گیرد» (۲).

در همین زمینه، شیطان در کمینگاه نشسته است و تولد کودکان انسان را از بدو آفرینش رصد می‌کند و از هیچ‌گونه دشمنی با انسان دریغ نمی‌ورزد. بدیهی است چنین دشمن آشکاری که قسم خورده است تا قیامت دست از گمراهی انسان بر نخواهد داشت، به دنبال آسیب‌رساندن به انسان از همان بدو تولد خواهد بود تا مبادا کودکی صالح متولد شود و بخواهد تبلیغ خدا و دین خدا را کند. پس دور از انتظار نیست که بکوشد تا کودکان را هم در دوران جنینی و نوزادی هم بعد از تولد دچار آسیب کند تا آن کودک دیگر فرصت رشد و تعالی پیدا نکند؛ بنابراین با توجه به اهمیت سلامت جسمی و معنوی کودکان و به دنیا آمدن کودکانی سالم و صالح که آرزوی هر پدر و مادری است، موضوع پیشگیری و درمان بیماری در کودکان حائز اهمیت

^۱ ج ۱، ص ۲۰۳

^۲ ج ۱، ص ۳۵۰

^۳ ج ۵، حدیث ۴

^۴ ص ۱۶۴

مهارت سوم: نماز

در آیات و روایات بسیاری به اهمیت خواندن نماز تأکید شده است. خداوند متعال در آیه ۱۳۲ سوره طه به والدین سفارش می‌کند که فرزندان خود را به نماز و اطاعت الهی امر کنید و خود نیز در عمل کردن به آن پیش قدم باشید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا». بنابراین سعی شود تا پیش از اقدام برای بارداری و انعقاد نطفه، هم‌زمان با همسر شروع به نماز خواندن شود. در آیه ۴۰ سوره ابراهیم می‌فرماید: «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِي»؛ «پروردگارا! مرا بر پا دارنده نماز قرار ده و از نسل و ذریه‌ام نیز، پروردگارا! دعای مرا (نماز و عبادتم را) بپذیر» (۲).

مهارت چهارم: انس با قرآن

قرآن کلام خدا است و کلام خدا نور است و هر جا که نور وارد شود، تاریکی از بین می‌رود. با تلاوت قرآن پیش از بارداری و در دوران بارداری، فرزند خود را تحت انوار نورانی کلام خدا قرار دهید تا شیاطین نتوانند در روح او نفوذ کنند و موجب ناراحتی او شوند. کودکی که از همان دوران جنینی با آیات الهی انس بگیرد مطمئناً تا حد بسیار زیادی از تاریکی‌های شیطانی در امان خواهد بود. بهتر است تلاوت قرآن همراه با تدبیر در آیات قرآن باشد که هم از ناحیه خود قرآن کریم هم از طرف معصومان (ع) بر آن تدبیر تأکید بسیار شده است (۲). زوجینی که قصد بارداری دارند، می‌توانند با تلاوت منظم و تفکر در آیات ۱۲ تا ۱۴ سوره مؤمنون دلائل ایمان در آفاق و انفس، یعنی در جهان بیرون و در جهان درون و مراتب حیات بشری را از آن زمان که پیدایش آغازین صورت گرفته است تا آن زمان که زندگی در دنیا به سر می‌رسد، پی‌جویی کنند؛ زیرا خداوند سبحان پس از بشارت اهل ایمان به نعیم جاودان در آیات قرآن، بیان قدرت کامل خود را در خلقت ایشان فرموده است (۱۸) «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»؛ «و همانا ما آدمی را از گل خالص آفریدیم. آنگاه او را نطفه گردانیده و در جای استوار (صلب و رحم) قرار دادیم. آنگاه نطفه را علقه و علقه را گوشت پاره و باز آن گوشت را استخوان ساختیم و سپس بر استخوان‌ها گوشت پوشانیدیم (و پیکری کامل کردیم). پس از آن (به دمیدن روح پاک مجرد) خلقتی دیگرش انشا نمودیم؛ آفرین بر (قدرت کامل) خدای که بهترین آفرینندگان است».

مهارت پنجم: صدقه

به شما عطا فرماید. این مسئله بسیار مهم است که انسان در حالت التذاد به یاد خداوند باشد و خود این از نظر روحی و روانی سبب تقویت عاطفه و محبت بین زن و شوهر می‌شود و شخصی که در حال شهوت به یاد خداوند باشد کمتر دچار انحرافات اخلاقی می‌گردد (۱۱). گفتن بسم الله و درخواست فرزند صالح با عباراتی همچون «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» و برداشت از برخی آیات همچون «وَقَدِّمُوا لَأَنْفُسِكُمْ» (۲) بر مستوجب کرامت شدن و خداترسی به دنبال آن دلالت دارد^۱ (۲۳). چنانکه در روایتی از ابن عباس نیز این معنا نقل شده است (۲۳). برخی نیز منظور از آن را دعا هنگام آمیزش دانسته‌اند^۲ (۲۲). از اهل بیت (ع) در تفسیر آیه ۶۴ سوره اسرا «وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ» (۲) روایت شده است که هنگام آمیزش پس از گفتن «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»، بگو: «خدایا! اگر در این شب، آفرینش بنده‌ای را مقدر کرده‌ای، در آن بهره‌ای برای شیطان قرار مده و او را از بندگان صالح و مخلص خود قرار ده»^۳ (۲۳). محققان نیز نگاه علمی به این موضوع را تأیید کرده‌اند (۲۴).

مهارت دوم: دعا

یاری خواستن از قدرت بی‌نهایت خداوند متعال نوعی رابطه بین انسان و پروردگار برقرار می‌کند. دعا به معنی خواستن و طلب کردن فردی نیازمند و فرودست از فردی برتر و بالادست با خضوع و خشوع است که در حد متعالی‌اش دعا به درگاه الهی و طلب نمودن از ذات ذی وجود وی است (۲۵). از حضرت علی (ع) روایت شده است که فرمود: هرگاه کسی بخواهد آمیزش کند این دعا را بخواند: «بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ جَنِّبِي الشَّيْطَانَ وَ جَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنِي»؛ «به نام خدا و به ذات پاک خدا آغاز می‌کنم؛ بار خدایا، شیطان را از من و آنچه روزی‌ام [فرزند] می‌کنی، دور نما». در این صورت اگر فرزندی نصیبش شود، شیطان هرگز به او ضرری نمی‌رساند^۴ (۲۲). در جای دیگری معصوم می‌فرماید: «إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ أَهْلَهُ فَلْيَذْكُرِ اللَّهَ، فَإِنَّ مِنْ لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ الْجِمَاعِ وَ كَانَ مِنْهُ وَلَدٌ كَانَ ذَلِكَ شَرِكِ الشَّيْطَانِ وَ يُعْرِفُ ذَلِكَ بِحُبْنَا وَ بُعْضِنَا»؛ «هنگامی که آماده می‌شوید برای ارتباط جنسی، خدا را یاد کنید. به درستی که افرادی که در این هنگام از خدا غافل باشند، اگر نطفه فرزندی منعقد شود، این فرزند در آینده در رفتارهای شر و بدی، همانند شیطان عمل می‌کند و این افراد از طریق دوستی و دشمنی با ما اهل بیت شناخته می‌شوند»^۵ (۲۲).

^۱ ج ۱، ص ۱۰۱، ص ۱۳۶

^۲ ج ۵، ص ۵۰۲

^۳ ج ۵، ص ۸۸

^۴ ج ۵، ص ۵۰۳

^۵ ج ۲، ص ۶۵۵

و ناپاک موجب می‌شود که فرزند ناصالح و ناپاک شود و در زندگی خود علاوه بر ارتکاب اشتباه‌ها و گناهان زیاد، احتمالاً سرنوشت خوبی نداشته باشد. امام صادق (ع) فرموده است: «كَسْبُ الْحَرَامِ يُبِينُ فِي الذَّرِيَّةِ»؛ «اثر درآمد حرام در فرزندان آدمی آشکار می‌شود»^۱ (۲۲). از محمد بن مسلم نقل است که «از امام باقر (ع) دربارهٔ سهم و بهره و مشارکت شیطان پرسیدم که در آیهٔ ۶۴ سورهٔ اسرا آمده است: «وَ شَارَكُكُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ». فرمود: «هر مال حرامی سهم و بهرهٔ شیطان است و همراه مرد و در وجود او خواهد بود تا مجامعت کند. پس فرزند از نطفهٔ شیطان و مرد خواهد بود، اگر از مال حرام باشد»^۲ (۲۳). بنابراین، به پدران و مادران توصیه می‌شود که بدن خود را از هر شبهه‌ای پاک کنند. سپس صاحب فرزند شوند که بسی راحت‌تر است و بعد از آن هم مراقب باشند تا فرزندان خوبی تربیت کنند و مربیان خوبی باشند. علاوه بر حلال بودن غذا، طیب و پاک بودن آن نیز از دستورهای دین مبین اسلام است. آیت‌الله مکارم شیرازی در تفسیر آیهٔ ۲۴ سورهٔ عبس «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» می‌نویسد: «تزدیک‌ترین اشیاء خارجی به انسان غذای اوست که با یک دگرگونی جزو بافت وجود او می‌شود و اگر به او نرسد به‌زودی راه فنا را پیش می‌گیرد. به همین دلیل قرآن از میان تمام موجودات روی مواد غذایی آن هم موادی که از طریق گیاهان و درختان عاید انسان می‌شود تکیه کرده است. روشن است که منظور از نگاه‌کردن تماشای ظاهری نیست، بلکه نگاه به معنی دقت و اندیشه در ساختمان این مواد غذایی و اجزای حیات‌بخش آن و تأثیرات شگرفی که در وجود انسان دارد و سپس اندیشه در خالق آنها است» (۱۹). مرد و زن وقتی برای داشتن فرزندان سالم برنامه‌ریزی می‌کنند، نقش و اهمیت طعام و خوراک پاک را نیز در نظر می‌گیرند و از خوردن غذاهای ناسالم و ناپاک خودداری می‌کنند.

مهارت هشتم: دوری از گناهان

گناه اثر وضعی دارد و گناهان پدر و مادر راه را برای نفوذ و آسیب شیطان به کودک فراهم می‌کند. زوجین از زمانی که تصمیم به بارداری می‌گیرند، از گناهان گذشتهٔ خود توبه کنند و از خدای متعال بخواهند که توفیق پرهیز از گناه را به آنان عطا کند و نیز بخواهند که آثار گناهان گذشته را بر نسل آیندهٔ آنان پاک نماید. در آیات ۱۰ تا ۱۲ سورهٔ نوح آمده است: «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا، يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا، وَ يُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ يُجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَ يُجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا»

^۱ ج ۴، ص ۱۲۵، ح ۵

^۲ ج ۹۳، ص ۱۳۷، حدیث ۷۱

نبی مکرم اسلام (ص) می‌فرماید: «الصَّدَقَةُ تَدْفَعُ الْبَلَاءَ وَ هِيَ أَنْجُحُ دَوَاءٍ وَ تَدْفَعُ الْقَضَاءَ وَ قَدْ أَبْرَمَ إِبْرَاهِيمُ، وَ لَا يَذْهَبُ بِالْأَدْوَاءِ إِلَّا الدُّعَاءُ وَ الصَّدَقَةُ»؛ «صدقه بلا را برطرف می‌کند و مؤثرترین دارو است. همچنین قضای حتمی را برمی‌گرداند و درد و بیماری‌ها را چیزی جز دعا و صدقه از بین نمی‌برد» (۲۳) و چه بلا و شری مهم‌تر از بیماری‌های روحی و جسمی کودکان یا داشتن فرزند ناصالح. بنابراین صدقه می‌تواند سد دفاعی محکمی در برابر آسیب‌های شیطانی باشد. توصیه می‌شود زوجینی که قصد فرزندآوری دارند با نیت خالص و با توجه به شرایط صحیح پرداخت صدقه که در قرآن کریم ذکر شده است از صدقه در جهت بارداری سالم و حفظ جنین و حتی جلوگیری از سقط جنین استفاده کنند.

مهارت نهم: توکل به خداوند و تعیین‌نکردن جنسیت

تلاش بشر کنجکاو برای دستیابی به تولید نسل دلخواه و حذف انتخاب طبیعی در تولید مثل همگی از پدیده‌هایی است که نیاز به جدیت ورود علوم دینی و دادن راهکار منطقی جدید برای رفع سردرگمی اجتماعی و نجات نوع بشر از جنبهٔ افراط و تفریط را بیش از پیش ضروری می‌سازد. تنوع‌طلبی انسان با پیشرفت‌های علمی و احاطه و سیطرهٔ او به علوم تجربی می‌تواند منجر به انحراف از اصول اخلاقی و زیان‌دیدگی آیندهٔ نسل انسان شود که در این صورت، مخاطره‌های سلامت اجتماعی و اخلاقی را توأمان در پی خواهد داشت (۲۶). بنابراین، سعی شود دستورهای مختلفی که در زمینهٔ تعیین جنسیت ارائه می‌شود انجام داده نشود، بلکه با انجام دستورهای مراقبت معنوی بر خدا توکل شود و اجازه داده شود جنسیت فرزند را خداوند تعیین کند؛ چون خداوند بیشتر از هر کس دیگر با صلاح کار انسان آشنا است. «اللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ إِنْثَاءً وَ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ»؛ «مالکیت و حاکمیت آسمان‌ها و زمین از آن خدا است؛ هر چه را بخواهد می‌آفریند؛ به هر کس اراده کند دختر می‌بخشد و به هر کس بخواهد پسر». «أَوْ يُرْوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَ إِنْثَاءً وَ يَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ»؛ «یا (اگر بخواهد) پسر و دختر هر دو را برای آنان جمع می‌کند و هر کس را بخواهد عقیم می‌گذارد؛ زیرا که او دانا و قادر است» (۲).

مهارت دهم: تغذیه

چه پیش از بارداری چه بعد از آن و چه بعد از به دنیا آمدن کودک سعی کنید از غذای پاک و حلال برای خود و کودک‌تان استفاده کنید. در آیات و روایات به این امر مهم بسیار سفارش شده است؛ به‌طور کلی حلال و پاک‌بودن غذایی که هر انسانی می‌خورد از دوران کودکی تا وقتی که پدر یا مادر می‌شود، اثر زیادی بر خلق‌و‌خو و سرنوشت فرزند او دارد. اصولاً غذاهای حرام

منظور سفارش شده است قبل از مقاربت، مرد سعی کند زن را کاملاً تحریک کند و بعد از آمادگی زن نزدیکی نماید. برای این منظور می‌تواند از به کار بردن الفاظ تحریک‌کننده و لمس نقاط تحریک‌کننده بدن استفاده نماید.

۶) فکر و ذهن زوجین متوجه شخص دیگری نباشد. در بعضی از روایات وارد شده است که اگر یکی از طرفین فکرش به شخص دیگری مشغول باشد در انعقاد نطفه تأثیر منفی می‌گذارد. ۷) زوجین قبل و بعد از آمیزش، بول (ادرار) نکنند. این عمل از بروز برخی از بیماری‌های مقاربتی پیشگیری می‌کند.

۸) در هنگام آمیزش از صحبت کردن خودداری شود. ۹) برهنه و عریان آمیزش نشود. روپوشی روی زوجین را پوشانیده باشد.

۱۰) زوجین بلافاصله بعد از تمام‌شدن عمل بلند نشوند؛ بلکه کمی صبر کنند و بعد بلند شوند؛ اما بعد از مدتی غسل کنند و با آن حالت نخوابند.

۱۱) زوجین از تکرار نزدیکی با حالت جنابت پرهیز کنند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «اگر کسی محتلم باشد و بدون غسل کردن دوباره با همسرش نزدیکی کند احتمال جنون فرزند وجود دارد»^۲ (۲۷).

۱۲) با دستمال جداگانه‌ای خود را پاک کنند. ۱۳) با شکم سیر نزدیکی نکنند؛ زیرا موجب بروز بیماری‌هایی مثل ضعف بینایی می‌گردد.

۱۴) در روز آمیزش نکنند. آخر شب بهترین زمان برای عمل آمیزش معرفی شده است.

۱۵) آمیزش در شب و قبل و بعد از سفر کراهت دارد. ۱۶) آمیزش در جایی که سقف ندارد، کراهت دارد. ۱۷) اول، وسط و آخر ماه آمیزش کراهت دارد؛ غیر از شب اول ماه مبارک رمضان که کراهت ندارد بلکه مستحب است.

۱۸) در زمان قمر در عقرب نباشد.

۱۹) موقع خسوف و کسوف نباشد.

۲۰) هنگام حوادث طبیعی مثل زلزله و طوفان کراهت دارد.

۲۱) هنگام غروب آفتاب کراهت دارد.

۲۲) ما بین طلوع فجر تا طلوع خورشید کراهت دارد.

۲۳) آمیزش ایستاده یا داخل آب و در داخل حمام کراهت دارد.

۲۴) آمیزش رو به قبله و پشت به قبله نباشد.

۲۵) آمیزش داخل کشتی و در حال حرکت کراهت دارد.

«از پروردگار خویش آموزش بطلبید که او بسیار آموخته است. تا باران آسمان بر شما فراوان نازل کند و شما را با اموال و فرزندان فراوان کمک کند و باغ‌های سرسبز و نه‌های جاری در اختیارتان قرار دهد» (۲).

طبق حدیث معروف پیامبر اکرم (ص) خوشبخت از همان شکم مادر خود خوشبخت است و بدبخت از همان شکم مادر خود بدبخت است^۱ (۱۷)؛ تمام ویژگی‌های رفتاری و کرداری و همچنین باورها و عقاید والدین در فرزندان اثر خوب و بد خود را می‌گذارد. بنابراین، لازم است والدین در دوری از گناهان عملی و زبانی همچون دروغ، غیبت، تمسخر، کبر و غرور و تهمت اهتمام ویژه داشته باشند تا بتوانند فرزندان صالح و نیکو پرورش دهند. برای داشتن فرزند صالح، علاوه بر موارد فوق، آدابی مطرح است که به اختصار بیان می‌شود:

۱) در جای خلوت و مطمئن همبستری شود. در مکانی که فردی باشد حتی بچه شیرخواره و فرد خوابیده، کراهت دارد و باید در اتاقی که هیچ کس نیست عمل انجام شود. اگر احتمال داده شود که کسی وارد می‌شود نیز اجتناب گردد؛ زیرا دلهره و دلواپسی و اضطراب موجب بی‌میلی و تنفر نسبت به عمل می‌شود.

۲) با نام خدا آغاز و دعا کنید و از خداوند تقاضا کنید تا شیاطین را از شما دور نماید و فرزندان صالحی به شما عطا فرماید. این مسئله بسیار مهم است که انسان در این حالت به یاد خداوند باشد و همین حالت سبب تقویت عاطفه و محبت بین زن و شوهر می‌شود و شخصی که در این حال به یاد خداوند باشد کمتر دچار انحرافات اخلاقی می‌گردد.

۳) عجله نکنید. با صبر و حوصله و همراه با زیبایی‌های ظاهری و معنوی زن و شوهر به اوج خواهند رسید و یکدیگر را بهتر درک خواهند کرد.

۴) با انجام مقدماتی مثل بازی و ملاحظه شروع شود. مکتب اسلام ارضای غریزه خدادادی را جدی گرفته و سفارش کرده است که این فعل با زیانگری و عشوه‌گری زوجین همراه باشد. زن و شوهر بهترین لباس‌های خود را بپوشند، آرایش نکنند، با بهترین عطرها خود را خوشبو کنند و با آغوش باز و لبخند از یکدیگر استقبال کنند.

۵) این لطف الهی دوطرفه است. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «اگر مرد [در این حالت] به فکر زنش نباشد، ظالم است». باید توجه داشت که غالباً ارضای مرد زودتر از زن است؛ به همین

مهارت دوم: تغذیه حلال و سالم

یکی از مهم‌ترین عوامل سلامت و تندرستی رعایت آموزه‌های بهداشتی در خوردن و آشامیدن است. آموزه‌ها و توصیه‌های مکرر دین اسلام در زمینه خوردن غذاهای حلال و ارزش غذایی آنها تضمین‌کننده سلامت جسم و روان انسان‌ها است. آموزه‌های وحیانی به سلامت جسمی با در نظر گرفتن اصول تنوع غذایی، ایمنی و طیب‌بودن توجه کرده است و با دعوت به قضا حلال و پرهیز از غذای حرام و نیز پذیرش خداوند به‌عنوان رزاق حقیقی، معنویت در سلامت را جست‌وجو می‌کند (۳۰). در دوران بارداری، تغذیه عامل مهمی محسوب می‌شود و هم بر سلامت مادر هم بر نتیجه بارداری و سلامت جنین تأثیرگذار خواهد بود. رهنمودهای متعددی درباره اهمیت تغذیه در قرآن کریم وجود دارد. در آیات قرآن کریم به گروه‌های غذایی نان و غلات، میوه و سبزیجات، گوشت و اقسام آن، حبوبات، ماهی‌ها و غذاهای حلال دریایی، شیر و لبنیات، عسل و زیتون اشاره شده است (۳۱). همچنین قرآن کریم به حلال و طیب‌بودن غذای انسان تأکید بسیار دارد. خداوند متعال در آیه ۱۶۸ سوره بقره می‌فرماید: «یا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا» «ای مردم! از آنچه در زمین حلال و پاکیزه است، بخورید» (۲). پیامبر گرامی اسلام نیز بر حلال‌بودن غذای زنان باردار تأکید کرده و فرموده است: «بَادِبُوا أَوْلَادَكُمْ فِي طُحْلُونِ أُمَّهَاتِهِمْ، قِيلَ: وَكَيْفَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: بِإِطْعَامِهِمُ الْحَلَالَ» «فرزندانتان را در رحم مادرانشان تربیت کنید. سؤال شد این چطور ممکن است ای رسول خدا؟ فرمودند: با خوراندن غذای حلال به مادرانشان» (۳۲). بنابراین، در طول دوره بارداری از مواد غذایی حلال، پاک و سالم استفاده شود.

مهارت سوم: انتخاب نام نیکو

حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) در این باره فرموده است: «فرزند را در شکم مادر نام بگذارید و اگر نام نگذارید و سقط شود، در قیامت با پدر خود گوید که چرا مرا نام نگذاشتی و رسول خدا (ص) محسن فرزند حضرت فاطمه زهرا (س) را در شکم نام گذاشتند»^۳ (۳۳). همچنین امام موسی بن جعفر (ع) فرمود: «نخستین نیکی پدر به فرزند انتخاب نام نیک است»^۴ (۲۷).

۲-۳- مهارت‌های مراقبت معنوی پس از تولد کودک

در دوره پس از تولد و وظیفه والدین سنگین‌تر می‌شود تا نوزاد از گزندهای احتمالی در امان بماند. برخی از این مهارت‌ها عبارت است از:

- (۲۶) در حالی که زن یا مرد خضاب کرده باشند [حنابستن] از آمیزش اجتناب نمایند.
- (۲۷) زوجین به وضع ظاهری و آراستگی هم توجه داشته باشند. برای مثال زن خود را برای شوهر آرایش نماید و مرد نیز وسایل آرایش را برای زن فراهم نماید.
- (۲۸) آمیزش از محل مناسب و پرهیز از پشت باشد.
- (۲۹) انزال درست، بجا و به‌موقع (۲۸)؛
- (۳۰) پرهیز از خودارضایی (استمناء)^۱ (۲۸)؛
- (۳۱) پیگیری درمان ناتوانی جنسی؛
- (۳۲) پیگیری درمان سردمزاجی؛
- (۳۳) پیگیری درمان بیماری‌های زمینه‌ای مثل بیماری قند، پرفشاری خون، زیاد شدن کلسترول، بیماری کبد و کلیه و مصرف زیاد آنتی‌بیوتیک‌ها، سولفامیدها و کورتیزون‌ها، اضطراب، نگرانی، ترس و تلقین؛
- (۳۴) پرهیز از زیاده‌روی در آمیزش؛
- (۳۵) حفظ آرامش، اعتماد به نفس، تغذیه کافی و مناسب مثل مواد غذایی دارای کلسیم؛
- (۳۶) تقویت قوه با غذاهای مناسب دارای ویتامین A و E مثل شیر، کره، پنیر، لپه، سبزیجات، روغن حیوانی، عدس، لوبیا، عسل، بادام، فندق، انجیر، ماست، اسفناج، کاهو، پسته، جعفری، روغن ماهی، باقلا و کاسنی^۲ (۲۹).

۳- مهارت‌های مراقبت معنوی در دوره جنینی و کودکی**۱-۳- مهارت‌های مراقبت معنوی در دوران جنینی****مهارت اول: جنین را نذر خدا کردن**

علاوه بر ادامه‌دادن جدی و مستمر دستورهای پیش از بارداری، در این دوران می‌توان طبق آیه‌ای از قرآن، دعای مادر حضرت مریم (س) را، زمانی که فهمید باردار است نیز خواند؛ یا فرزند خود را نذر خداوند کرد با دعایی مانند: خداوند آنچه را در شکم من است نذر تو و در راه خدمت به تو قرار می‌دهم. قطعاً این کار نیروی معنوی خاصی به فرزند شما می‌دهد و او را از گزندها و آلودگی‌های رحمی و پس از تولد در امان می‌دارد. در آیه ۳۵ سوره آل عمران آمده است: «إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» «آنگاه که زن عمران گفت: پروردگارا من عهد کردم فرزندی که در رحم دارم از فرزندی خود در راه خدمت تو آزاد گردانم، این عهد من بپذیر که تویی شنوا و آگاه» (۲).

^۱ ج ۱۰، ص ۸۸^۲ حکمت ۳۹۱^۳ ج ۲۱، ص ۲۸۹^۴ ج ۱، ص ۳۲

مهارت اول: تغذیه نوزاد

خداوند در آیه ۲۳۳ سوره بقره می‌فرماید: «مادران فرزندان خود را دو سال تمام شیر دهند؛ این برای کسی است که بخواهد دوران شیرخوارگی را کامل سازد» (۲). امام صادق (ع) می‌فرماید: «حد واجب شیر دادن ۲۱ ماه است و آنچه از آن کم شود به کودک ستم شده است و اگر اراده اتمام دوران شیردهی را دارد دو سال کامل مطلوب است»^۱ (۲۲). از سوی دیگر، با توجه به اینکه شیر مادر از پاک‌ترین و سالم‌ترین غذاها برای کودک و حق طبیعی اوست؛ هیچ‌گاه مادر در حالت جنابت یا بلافاصله بعد از عصبانیت، ناراحتی یا هنگام استرس و دلشوره به نوزاد خود شیر ندهد. در حدیثی دیگر امام صادق (ع) در این باره می‌فرماید: «به کودک با وضو شیر داده شود؛ زیرا شیر خصوصیات اخلاقی و عاطفی مادر را به فرزند منتقل می‌کند»^۲ (۳۴).

مهارت دوم: عقیقه کردن برای نوزاد

در احادیث بسیاری آمده است که فرزند در گرو و رهن عقیقه است. یعنی اگر عقیقه نشود در معرض انواع بلاها خواهد بود. ذبح و عقیقه برای نوزاد در همان روزهای اول تولد انجام شود و گوشت آن به خانواده‌های نیازمند هدیه داده شود. عقیقه برای فرزند مستحب مؤکد است؛ البته برای کسانی که قادر بر آن باشند. در حدیثی معتبر از امام صادق (ع) آمده است: «هرگاه پسر یا دختری متولد شد روز هفتم برایش گوسفند یا شتری عقیقه کن و همان روز برایش نام (نیکی) انتخاب بنما و موهای سرش را بتراش و به وزن موهایش طلا یا نقره صدقه بده»^۳ (۳۵).

مهارت سوم: پیشگیری از چشم‌زخم

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می‌نویسد: «چشم‌زخم نیروی مرموزی است که در چشم برخی انسان‌ها وجود دارد که ممکن است با یک نگاه مخصوص، طرف مقابل را بیمار یا هلاک کند»^۴ (۹). در این باره و صحت تأثیر چشم‌زخم از حضرت امام صادق (ع) نقل شده است: «تأثیر چشم‌زدن حق است و امین نیستی که چشم تو در خودت یا در دیگری تأثیر کند. پس اگر از تأثیر چشم می‌ترسی سه مرتبه بگو: ماشاء الله لا قوة الا بالله العلی العظیم اگر یکی از شما زینتی بکند و خوشایند باشد، چون از منزل خود بیرون رود، سوره فلق و ناس بخواند تا از چشم به او ضرر نرسد»^۵ (۲۳). همچنین در روایتی امام رضا (ع) در پاسخ سؤال راوی که پرسید آیا چشم‌زخم واقعیت دارد؟ فرمود: «آری، هرگاه تو را

چشم ززند، کف دستت را مقابل صورتت قرار ده و سوره حمد و قل هو الله احد و معوذتین را قرائت کن و هر دو کف را به صورتت بکش. خداوند تو را از گزند آن حفظ می‌کند» (۲۳). بنابراین، برای پیشگیری از انرژی‌های منفی حاصل از حسادت و چشم‌زخم‌های احتمالی، از قرار دادن نوزاد در معرض دید و بازدیدهای زیاد و افراد مختلف یا گذاشتن عکس‌های او در شبکه‌های اجتماعی خودداری شود. همچنین از لمس، بوسیدن و بغل‌شدن‌های زیاد و پی در پی کودک نیز ممانعت شود. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمود: «برای تهیه و تأمین نیازهای زندگی خود از کتمان و پنهان عمل کردن کمک بگیر؛ زیرا تمام صاحبان نعمت مورد حسد دیگران هستند»^۶ (۳۶).

مهارت چهارم: اذان و اقامه به گوش نوزاد گفتن

امام صادق (ع) از پیامبر اکرم (ص) نقل می‌فرماید: «من ولد له مولود فليؤذن في اذنه اليمنى بأذان الصلاة و ليقيم في اذنها اليسرى فانها عصمة من الشيطان الرجيم»؛ «کسی که فرزندی برایش متولد شد، پس در گوش راست او اذان بگوید به اذان نماز و در گوش چپش اقامه بگوید؛ زیرا آن باعث در امان ماندن کودک از شر شیطان است»^۷ (۲۲).

۳-۳- مهارت‌های مراقبت معنوی از کودک بیمار

اگر کودک بیمار شود، فرد هیچ‌گاه از وخامت، شدت یا بدخیم بودن بیماری فرزند خود نترسد و تردید به دل راه ندهد. با خود بگوید بیماری فرزند من هر چقدر هم که بزرگ، پیشرفته و حاد باشد، قدرت خداوند از آن بیشتر است. شفا و بهبود مستقیماً به دست خداوند انجام می‌شود. پس بن‌بستی هم در کار نخواهد بود؛ چون قدرت خداوند بی‌نهایت است «وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ»؛ «و هنگامی که بیمار شوم مرا شفا می‌دهد» (سوره شعرا، آیه ۸۰) (۲). از سوی دیگر، در برخی از پژوهش‌ها مانند مطالعه ظفریان مقدم و همکارانش در تأثیر مداخله مراقبان معنوی بر کیفیت زندگی کودکان ۸-۱۲ سال مبتلا به لوسمی، مداخلات معنوی بر زندگی اجتماعی کودکان تأثیرگذار دانسته شده است (۳۷). در پژوهش دیگری، محقق در نقش معنویت دینی بر سلامت جسمی، معرفی راهکارهای معنوی مبتنی بر آموزه‌های دین اسلام را نوعی نگرش جامع‌نگر دانسته است که می‌تواند تمام ابعاد سلامت از جمله سلامت جسمی را تأمین نماید (۳۸). در دو اثر دیگر از عباس علی واشیان نیز ضمن بیان عوامل مثبت و منفی اثرگذار بر سلامت جسمی و سلامت روحی - روانی،

^۱ ج ۶، ص ۴۰^۲ ج ۱۵، ص ۱۵۶^۳ ج ۶، ص ۲۳^۴ ج ۱۱، ص ۲۲۹۸^۵ ج ۲۵، ص ۶۳ و ۱۲ و ۲۳^۶ ص ۴۸^۷ ج ۶، ص ۲۴

مهارت‌های پیشگیری و درمان اشاره شده است (۳۹، ۴۰).

برای مراقبت معنوی در این دوران راهکارهایی وجود دارد که برخی از آنها عبارت است از:

مهارت اول: نماز اول وقت و دعا

پایه و ستون مراقبت معنوی از کودک و بزرگسال نماز است. در آیات قرآن کریم، بیش از ۱۲۲ آیه درباره نماز وارد شده است که بر اهمیت این دستور الهی دلالت دارد. حاج شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی از پانزده سالگی تا پایان عمرش هر سال، سه ماه (رجب، شعبان و رمضان) را روزه می‌گرفت و شب‌ها را نیز به عبادت سپری می‌کرد و آرام نداشت. او می‌گوید: در تمام عمرم تنها یک روز نماز صبحم قضا شد. پسر بچه‌ای داشتم که شب همان روز از دنیا رفت. سحرگاه مرا گفتند که این رنج فقدان را به علت فوت نماز صبح، مستحق شده‌ای^۱ (۴۱). بر این اساس، پیش از هر کاری ابتدا هم خود هم فرزندمان به نماز خواندن اهمیت دهیم. از مهم‌ترین شیوه‌های تعلیم و تربیت اسلام روش الگوگیری است. پدر و مادر ضمن اینکه خود اهل عبادت و نیایش هستند، کودکان خویش را با بهترین و مناسب‌ترین روش‌ها به این سو هدایت کنند. فرزند در کودکی نیاز دارد آموزش ببیند و تشویق شود تا نماز بخواند. بهتر است نماز خود را در اتاق کودک و در حضور او بخوانیم تا انرژی‌های مثبت حاصل از نمازمان، او را نیز در بر گیرد؛ زیرا طبق کلام نبی مکرم اسلام (ص): «الصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ» «نماز نور مؤمن است» (۴۲). در بیماری کودک نیز نماز در کنار تخت او خوانده شود و اگر کودک نوزاد و در گهواره است، سجاده کنار گهواره و تخت او پهن شود و نماز نزدیک به او خوانده شود. کودکان حضرت فاطمه (س) شاهد عبادت‌ها و شب‌زنده‌داری‌های مادر بودند^۲ (۲۳). از امام باقر (ع) است که فرمود: «ثَلَاثٌ دَرَجَاتٌ وَ ثَلَاثٌ كَفَّارَاتٌ... وَ الْكَفَّارَاتُ إِسْبَاحُ الْوُضُوءِ فِي السَّبَرَاتِ أَيْ فِي الزَّيْتَانِ الْبَارِدِ مِنَ الْعَدْوَاتِ وَ الْمَشْيُ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ إِلَى الصَّلَاةِ وَ الْمُحَافَظَةُ عَلَى الْجَمَاعَاتِ» «سه چیز که کفار و موجب آمرزش و پوشش گناهان است، نیکو وضو گرفتن در هوای سرد و روز و شب برای ادای نمازها به مسجد رفتن و محافظت بر نماز جماعت است»^۳ (۴۳). از این رو، توصیه می‌شود به مسجد بروید و به همراه کودک خود نماز را در مسجد و به جماعت بخوانید. در نمازهای خود به درگاه خداوند از گناهان گذشته خود توبه کنید و سعی کنید از انجام گناهان کوچک و بزرگ اجتناب کنید؛ زیرا نافرمانی و انجام بعضی گناهان از اسباب نزول بلا و عذاب الهی

است و راه جبران آن توبه و استغفار است. خداوند در آیه ۳۳ سورة انفال می‌فرماید «وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ وَ مَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَعِزُّونَ»؛ «و (لی) تا تو در میان مردمی، خداوند بر آن نیست که آنان را عذاب کند و تا آنان استغفار می‌کنند، خداوند عذاب‌کننده آنان نیست» (۲). در فرازی از دعای کمیل نیز آمده است: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تَحْسِبُ الدَّعَاءَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تُنَزِّلُ الْبَلَاءَ»؛ «خدایا! بیاور برایم آن گناهی را که دعا را بازمی‌دارند، خدایا! بیاور برایم گناهی را که بلا نازل می‌کند». در قنوت نماز از خداوند بخواهیم کودکان بیمار شفا و سلامتی یابند. هر چقدر با دلی شکسته‌تر دعا شود، تأثیرش بیشتر است. مولای متقیان علی (ع) در مناجات الهیات اشک را مایه نجات می‌داند؛ از این رو می‌فرماید: «الهی صل علی محمد و آل محمد و امح متعبات العثرات بمرسلات العبرات»؛ «ای خدای من درود بفرست بر محمد و آل محمد و آن لغزش‌های یادداشت شده‌ام را با این اشک‌های ریزانم پاک کن» (۴۴). بدین خاطر است که دل‌شکستگی و انکسار در دعا و سوز و گداز را کارساز می‌دانند.

مهارت دوم: صدقه

برای پیشگیری و درمان بیماری‌ها و دستیابی به سلامتی، علاوه بر درمان‌های مادی در آموزه‌های اسلامی (آیات و روایات) از اثربخشی دعا و صدقه به دفعات سخن گفته شده است. بنابراین توصیه می‌شود بر اساس شرایط پرداخت صحیح صدقه (۸۰)، برای درمان بیماری کودک از صدقه استفاده شود. امام صادق (ع) می‌فرماید: «دَاوُوا مَرْضَاتِكُمْ بِالصَّدَقَةِ، وَ مَا عَلَيَّ أَنْ أَحَدِكُمْ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِقُوَّتِ يَوْمِهِ؟! إِنَّ مَلَكَ الْمَوْتِ يُدْفَعُ إِلَيْهِ الصَّكُّ بِبُضِ رُوحِ الْعَبْدِ، فَيَتَصَدَّقُ فَيَقَالُ لَهُ: رُدَّ عَلَيْهِ الصَّكُّ»؛ «بیماران‌تان را با صدقه درمان کنید، چه می‌شود که هر یک از شما قوت روزانه خود را صدقه دهد؟ گاه سند قبض روح بنده به فرشته مرگ داده می‌شود، اما آن بنده صدقه می‌دهد و در نتیجه به آن فرشته گفته می‌شود: سند را بر گردان» (۴۵).

مهارت سوم: قصه‌های قرآنی

هر روز یک قصه قرآنی یا دینی - مذهبی آماده شود و قبل از خواب یا زمان‌های دیگری از شبانه‌روز برای کودک تعریف شود. این قصه‌ها می‌تواند شامل زندگی‌نامه پیامبران، امامان یا بندگان صالح خدا باشد. از داستان‌های مصور، فیلم و کارتون‌های مذهبی نیز می‌توان بهره برد. طبق تحقیقات صورت‌گرفته قصه‌گویی می‌تواند همه ابعاد زیرمقیاس‌های اضطراب فیزیولوژیک، نگرانی و اضطراب اجتماعی را در کودکان بیمار بستری در بخش‌های درمانی کاهش دهد (۴۶).

^۱ ج ۶ ص ۱۱۰

^۲ ج ۴۳ ص ۸۱ و ۸۲

^۳ ج ۲ ص ۵۲، ج ۷۷

مهارت چهارم: نوشیدن آب متبرک‌شده

قرآن خود را کتاب شفای جسم و جان معرفی می‌کند و آیات الهی زیادی بر معنای سلامت‌بخشی اسلام و هدایت و رحمت برای مردم و مؤمنان دلالت دارد «وَوُتِّئِلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ»؛ «و ما آنچه را برای مؤمنان مایهٔ درمان و رحمت است از قرآن نازل می‌کنیم» (۲). در میان سور قرآنی، سورهٔ حمد جامع جمیع معارف قرآنی است. در فضیلت این سوره روایات متعددی وارد شده است که بر آثار وضعی قرائت این سوره، شفابخشی و تأثیر آن بر بیماران، نقش‌آفرینی این سوره در برآوردن حاجت و دفع شر و بلا اشاره شده است. یکی از نام‌های سورهٔ حمد شفا است. پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «هِيَ أُمَّ الْكِتَابِ وَ هِيَ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ»؛ «سورهٔ حمد مادر قرآن و درمان هر بیماری است»^۱ (۲۷). در طب‌الائمه آمده است: «کسی که حمد و توحید شفا پیش ندهد، چیزی شفا پیش نخواهد داد» (۲۳). در متون مذهبی و اعتقادی و در دستوره‌های مربوط به دعا و شفا، خواندن آیات و دعا بر آب یا مواد نوشیدنی سفارش شده است. گویی آب رسانایی قوی برای انتقال دعا محسوب می‌شود. سفارش بر جمع‌آوری آب باران و قرائت قرآن بر آن و آشامیدن آن (۲۳) یا شفا خواندن آب زمزم در کلام امام صادق (ع) (۲۲) از آن جمله است.

تمام موجودات جهان هستی به‌ویژه جمادات و نباتات درک و شعور دارند و این مسئله هم از طریق آیات و روایات هم از نظر علمی ثابت می‌شود. به عقیدهٔ دانشمندان فیزیک همه چیز زنده است و چیز غیر زنده وجود ندارد. روستوم روی^۲ پژوهشگر علم مواد در دانشگاه پنسیلوانیا در بررسی‌های خود به این نتیجه رسیده است که آب قدرت حفظ تأثیرات ایجاد شده را دارد و تنها ترکیبات شیمیایی تعیین‌کنندهٔ ویژگی‌های آب نیست (۴۷). نخبهٔ ایرانی حمیده بیطرف نیز آزمایش‌های مشابهی انجام داده است. وی که طرح پژوهشی خود را شهادت آب نامیده است تأثیر انواع صوت‌ها و نوشته‌های مذهبی و دعاهای اسلامی را بر بلورهای آب بررسی کرده و نشان داده است که دانه‌بندی مواد در حالت مایع در معرض آهنگ مذهبی مانند صوت قرآن و نوشته‌های مذهبی منظم‌ترین حالت خود را به دست می‌آورد. این پژوهش در پنجمین جشنوارهٔ جوان خوارزمی سال ۱۳۸۳ برتر شناخته شده است. بهتر است به‌صورت روزانه و منظم به نیت شفا و بهبودی فرزند، سورهٔ حمد با تمرکز و توجه بر آب خوانده شود و آن آب به کودک بیمار نوشانده شود.

مهارت پنجم: بهداشت خوراک و تغذیه

بهداشت تغذیه در قرآن از جایگاه بالایی برخوردار است؛ چنانکه رسول اکرم (ص) و ائمهٔ معصومین (ع) و دیگر حکمای اسلامی که تحت تأثیر آموزه‌های اسلام در امر بهداشت به‌طور عام و بهداشت تغذیه به‌طور خاص بوده‌اند، توصیه‌های ارزشمندی در این زمینه داشته‌اند. در اهمیت تغذیه همین بس که قرآن مجید در آیهٔ ۷۲ سورهٔ بقره، مواظبت در امر خوردن (تغذیه) را جزئی از پرستش می‌شمارد (۲). سعی کنید از غذاهای طبیعی مفید و مقوی برای خود و کودکان استفاده کنید. غذاهای مانده، کنسرو شده، فست‌فودها، غذاهای بیرونی، کیک و شیرینی‌ها، تنقلات، نوشیدنی‌های گازدار و مانند اینها را به‌طور کلی از رژیم غذایی خود و کودکان حذف کنید. از کشیدن سیگار، قلیان، مواد مخدر و خوردن مشروبات الکلی نیز خودداری کنید و کودک را نیز در معرض دود قرار ندهید (۴۸).

مهارت ششم: شاد بودن و نشاط

از پیامبر خدا (ص) است که فرمود: «من قبل ولده کتب الله عز و جل له حسنة و من فرحه فرحه الله يوم القيمة»؛ «آن کس که فرزند خود را ببوسد، حسنه‌ای در نامهٔ عمل او ثبت خواهد شد و آن کس که فرزند خود را شاد کند، خداوند او را در قیامت مسرور می‌نماید»^۳ (۲۲). تحقیقات علمی نشان داده است که مداخلهٔ اجرای برنامهٔ بازی برای کودکان بستری‌شده در بیمارستان موجب کاهش معنادار سطح اضطراب آشکار و پنهان این کودکان می‌شود (۴۹). امام علی (ع) در این باره فرموده است: «السُّرُورُ يَسْطُرُ النَّفْسَ وَ يُبْرِئُ النَّشَاطَ، الْعَمُّ يَقْبِضُ النَّفْسَ وَ يَطْوِي الْإِنْسِاطَ»؛ «شادی انبساط روح می‌آورد و نشاط‌انگیز است. غم گرفتگی روح می‌آورد و انبساط را در هم می‌پیچد»^۴ (۵۰). بنابراین، کودک را شاد نگه داریم و با او بازی کنیم. با هدیه‌ای مورد علاقه او را غافلگیر کنیم. دوستانش را دعوت کنیم. اگر کودک زیر شش ماه باشد یا نتواند بخندد، به صورت او نگاه کنیم، نوازشش کنیم و همراه با لبخند با او حرف بزنیم و او را بازی دهیم تا لبخند بزند.

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با بررسی شناخت علت رنج و بیماری در کودکان و معرفی راهکارهای پیشگیری و مراقبت معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی انجام شده است. سلامت جسم و جان آدمی ارزش والایی دارد. در این پژوهش با استناد به آیات قرآن کریم و

۱ ج ۶، ص ۳۳۱

۲ ج ۶ صفحه ۴۹

۳ روایت ۲۰۲۳

۴ Rustom Roy

1. Vashian AA. Hygiene and health from the perspective of the Qur'an. 2 ed. Qom: Sepehreh Hekmat; 2021. (Full Text in Persian)
2. The Holy Quran. Translated by Makarem Shirazi. Qom: Imam Ali Ebne Abi Taleb; 2010.
3. Ahsan-e Taghvim dar Quran 2013 [Available from: <https://www.porseman.com/article/%D8%A7%D8%AD%D8%B3%D9%86-%D8%AA%D9%82%D9%88%D9%8A%D9%85%D8%AF%D8%B1%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%83%D8%B1%D9%8A%D9%85/23440>].
4. De Ridder D, Geenen R, Kuijter R, Van Middendorp H. Psychological adjustment to chronic disease. The Lancet. 2008;372(9634):246-55. (Full Text in Persian)
5. Asgari Z, Heidari MH. Phenomenology of illness: An approach in the education of children with chronic illness. Journal of Philosophy of Education. 2021;5(2):55-79. (Full Text in Persian)
6. Soori H, Rafiei E, Entezami N, Hasani J, Hossaini SM. A comparison study on rate and causes of under 5 years old deaths in Iran, eastern Mediterranean region and the world. Safety promotion and injury prevention (Tehran). 2016;4(1):1-8. (Full Text in Persian)
7. Ibn Abi Hatam AR. Tafsire Gorane Azim. Saudi Arabia, Riyadh: Maktab nazar e Mustafa Al Baz; 1995. (Full Text in Persian)
8. Shafiei H, Motia M, Samadian M, Sotoudehnia MR. Disease and its Role in Self-education from the Perspective of the Holy Qur'an and Hadiths: A Case Study of New Cornea Disease. Comparative Theology. 2021; 12(25):143-58. (Full Text in Persian)
9. Tabatabaei M. Tafsir-e al-Mizan. Qom: Jameh Modaresin, Daftar-e Entesharat-e Eslami; 1995. (Full Text in Persian)
10. Rezaee HR, Hosseini Kohsari MK. Mansha-Shenasi Bimarihay-e Jesmi az Manzar-e Quran. Journal of Pasokh. 2019;4(13):105-24. (Full Text in Persian)
11. Vashian AA. Medical jurisprudence. Qom: Sepehreh Hekmat; 2021. (Full Text in Persian)
12. Darman-e Manavi Kodakan [Available from: <https://tebberuhani.com/darman-kudakan/>].
13. Toosi SB. Muhaj al-da'awat wa manhaj al-'ibadat. Qom: Dar al-Dhakha'ir Publication; 1990. (Full Text in Persian) Khomeini's Works (RA); 2001. (Full Text in Persian)

مجله پژوهش در دین و سلامت

این کار از مجوز Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) تبعیت می‌کند.

روایات معصومین (ع) روشن شد که شیطان سبب گرفتاری، مشکلات و بیماری در انسان و کودکان می‌شود و خداوند متعال راه نجات انسان‌ها را عبادت و بندگی و اجرای دستورهای الهی می‌داند. در نتیجه می‌توان با اجرای دستورهای الهی و با کمک مراقبت‌های معنوی فرزندی سالم به دنیا آورد؛ کودکی مفید و درستکار تحویل اجتماع داد؛ احتمال آلودگی‌های شیطانی را کاهش داد و نسل بشریت را از دام کینه‌توزی و دشمنی شیطان نجات داد. پژوهش حاضر با پرداختن به بررسی علل رنج و بیماری در کودکان و معرفی راهکارهای مراقبت معنوی بر اساس آموزه‌های دین مبین اسلام در صدد حفظ سلامت کودک، پیشگیری و کمک به درمان بیماری‌ها در کودکان بوده است.

محدودیت‌های پژوهش

با توجه به جدید بودن بحث مذکور، با تتبع نویسندگان مقالات یا تحقیقات گسترده‌ای در این زمینه یافت نشد.

پیشنهاد‌های پژوهش

انجام تحقیقات بیشتر در زمینه میزان تأثیر راهکارهای مراقبت و درمان معنوی بر اساس آموزه‌های اسلامی در سلامت کودکان به‌ویژه کارآزمایی‌های بالینی مرتبط پیشنهاد می‌شود.

قدردانی

از تمام افرادی که در انجام این مطالعه یاریگر پژوهشگران بودند تشکر و قدردانی می‌شود.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، پژوهش حاضر حامی مالی نداشته و با هزینه شخصی مؤلفان نگاشته شده است.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

همه نویسندگان در نگارش و جمع‌آوری اطلاعات به یک اندازه مشارکت فعال داشتند.

References

دوره ۱۱، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴

14. Tawus al-Hilli AI. Muhaj Al-da'awat Wa Manhaj Al-'ibadat. Cairo: Dar al-Zakhair; 1991. (Full Text in Arabic)
15. Monshizadeh F. Barresi va Tabein-e Marahel-e Tarbiat va Taali-e Koodak dar Islam va Oloom-e Tarbiati. Management Research in the Islamic World. 2020;2(3). (Full Text in Persian)
16. Maleki H, Shamli A, Shokrollahi M, Deoclaer VN, 2011. Tarbiat Manavi Kodakan. Islam and educational researches. 2011;3(1). (Full Text in Persian)
17. Motaghi A. Kanz al-Ummal. Beirut: Dar al-Kotob al-Eslamiyeh; 2003. (Full Text in Arabic)
18. Sagafi Tehrani M. Tafsir-e Ravan Javid. Tehran: Borhan publication; 2019. (Full Text in Persian)
19. Makarem Shirazi N. Tafsir-e Nemooneh Tehran: Dar al-Kotob al- Eslamyeh Publication; 2007. (Full Text in Persian)
20. Sadegi Tehrani M. al-Forgan fi Tafsire Goran. Qom: Farhang Eslami publication; 1984. (Full Text in Persian)
21. Hashemi Rafsanjani A. Tafsir-e Rahnama. Qom: Boostane Ketab; 1984. (Full Text in Persian)
22. Koleini MY. al-Kaafi, Corrected by: Ali Akbar Ghaffari and Mohammad Akhondi. Tehran: Dar-al-kotob Al-Islamiyah; 1986. (Full Text in Persian)
23. Majlesi MB. Bihar al-Anwar. Tehran: Vafa publication. (Full Text in Persian)
24. Ebrahimi M, Fazel A. A New Scientific Interpretation of the Holey Qur'an Concerning Embryology. Journal of Religious Thought : A Quarterly Journal of Shiraz University. 2013;12(42):75-96. (Full Text in Persian)
25. Vashian AA. The comprehensive system of hygine and health from the perspective of the Qur'an, hadiths and sciences. 1 ed. Qom: Sepehre Hekmat; 2021. (Full Text in Persian)
26. Misaghi Nezhad M, Abdoljabari M, Moslemifard Khaledi M, Karamkhani M. Essay in Quran on the Issue of Fetal Sex Determination and Morality with the Approach of Elimination of Science and Religion Conflicts. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2016;2(1):42-51. (Full Text in Persian)
27. Hor Ameli M. Wasa'il al-Shia. Editor; Rabbani Shirazi, A. Tehran: Ketabchi; 2008. (Full Text in Persian)
28. Khomeini R. Tahrir al-Wasilah. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam
29. Vashian AA. Darookhaneh Tabiei Qom: Sephr-e Hekmat; 2024. (Full Text in Persian)
30. Biglari H, Dargahi A, Vaziri Y, Ivanbagha R, Hami M, Poursadeqiyam M. Food safety and health from the perspective of Islam. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2020;6(1):131-43. (Full Text in Persian)
31. Shovkati B, Hadi S. Barresi-e Ahamiyat-e Naghsh-e Taghziye dar Bardari az Didgah Quran Karim. Nutrition Sciences Student Conference. 2017. (Full Text in Persian)
32. Pourjavadi N. Jonge mahdavi. 1` ed. Tehran: University Publication Center; 2001. (Full Text in Persian)
33. Nahj al-balagha. Collected by Sharif al-Radi. Qom: Ahlolibait Research and Publication Institute. (Full Text in Persian)
34. Noori H. Mostadrek al-Wasail. Qom: al-Albayt; 1987. (Full Text in Persian)
35. Koleini MY. Kitab al-Kafi. Qom: Gods publication; 2009. (Full Text in Persian)
36. Ibn Shu'bah H. Tuhaf al-Uqul. Qom: Jameehmodarresin; 1985. (Full Text in Persian)
37. Zafarian Moghaddam E, Vashani HRB, Reihani T, Namazi Zadegan S. The effect of Spiritual Support of caregivers on quality of life of children aged 8-12 with leukemia. Journal of Torbat Heydariyeh University of Medical Sciences. 2016;4(2):14-20. (Full Text in Persian)
38. Noormohammadi G. The Role of Religious Spirituality on Physical Health. Qurān va tib (Quran and Medicine). 2022;6(4):62-71. (Full Text in Persian)
39. Vashian AA. Painless Pain, Health and Physical Health Skills. . Tehran: Kanoon Andish-e Javan; 2023. (Full Text in Persian)
40. Vashian AA. Healing a broken soul, Skills about Soul Health. Tehran: Kanoon Andish-e Javan; 2023. (Full Text in Persian)
41. Ali Mardani N. Zolale Hikmat: Dar Akhlag, Adabe Zendegi va Seir o Solok. Tehran: Vozara publication. (Full Text in Persian)

42. Payandeh A. Nahj al-Fasahe. Tehran: Javidan publication; 1906. (Full Text in Persian)
43. Tabatabaei Brojerdi H. Jameo al-Ahadis Shia. Qom: Almehar publication; 1994. (Full Text in Persian)
44. Marrzban M. Monajat al-elahiat-e Hazrat-e Amir (a.s.) and Ma Nazala Quran Fi Ali (a.s.). Translated by Sabzevari, A. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance; 2000. (Full Text in Persian)
45. Vashian A, Mahdavi R, Farabi A, Toloui Khokhijari Z. The relationship between giving charity and treating illness and increasing life. *Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat*. 2022;8(4):155-67. (Full Text in Persian)
46. Zareii K, Motlagh ZP, Fatemi NS. The effect storytelling on anxiety psychological and social of school- age children. *Iranian Journal Of Medical - Surgical Nursing*. 2014;2(3):115-21. (Full Text in Persian)
47. Roy R, Tiller W, Bell I, Hoover M. The Structure of Liquid Water; Novel Insights from Materials Research; Potential Relevance to Homoeopathy. *Indian Journal of Research in Homoeopathy*. 2009;3(2):1-24.
48. Karimi M. A healthy child with healthy parents. *Journal of Payame Zan*. 2011(230). (Full Text in Persian)
49. Sheikhzakaryaie N, Moridi G, Zarei F, Hododi F. The Effect of Group Games on Anxiety in Hospitalized Children. *Iranian Journal of Nursing Research*. 2017;12(46):49-55. (Full Text in Persian)
50. Amedi AM. Ghorar al-Hikam va Dorarol-Kalim. Tehran: Dar-al-kotob Al-Islamiyah; 1987. (Full Text in Persian)